

ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻԱԿԱՆ ՄՈՏԵՑՄԱՄԲ

ԹԱՄԱՐԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Աշխատանքը նվիրված է գրահամակարգերին, որոնք իրենց ազդեցությունն ու նշանակությունն են ունեցել հայոց լեզվի ձևավորման ու զարգացման պատմության մեջ: Նկատի է առնված հայերեն լեզվամտածողության մերօրյա բևեռվածության (արհեստականորեն, ոչ գիտական – լեզվաբանական, այլ գաղափարաբանված, քաղաքականացված թե՛ ուղղագրության և թե՛ այդ ուղղագրության խեղման արդյունքում արևմտահայերենի և արևելահայերենի հակադրումը) առկա վիճակը: Հոդվածն ընդամենը թեմայի մուտքի անդրանիկ քայլն է:

Բանալի բառեր – գրահամակարգեր, հայթյան նշանագրեր, գաղափարանշաններ, ծայնանշաններ, ծայնանիշներ, խալոյան բևեռագրեր, այծագրեր, ծայնական գրչություն /գիր/:

Ստուգաբանության (իունարեն՝ եղեմոլիա) նպատակն է բացահայտել բառերի ծագումը: Նույն այս բառը, ըստ «Բառգիրք հայկազյան լեզվի»¹ բառարանի, սահմանվում է իբրև ստույգ խոսք կամ ճշմարտաբանություն, իսկ երբեմն՝ ճշգրտում կամ ստուգության ապացուցում /գրբ. ստուգացուցում/ կամ էլ՝ մեկնաբանություն: Բայց մասնավորապես նշանակում է բառի նշանակության ծանուցում՝ ելնելով արտասանությունից՝ արտաբերելուց, բարբառելուց՝ վերջինս հասկանալով ամենալայն առումով: Բարբառ ասելով, ելնելով ընտրված նյութի բովանդակությունից, անհրաժեշտություն է առաջանում անդրադառնալու նույն այս բառի ստուգաբանությանը: Բարբառի գիտական շրջանակներում ամենատարածված նախնական իմաստը, ինչպես հայտնի է, առնչվում է գավառներում խոսվող լեզվին, որը Հ. Աճառյանն անվանում է գավառաբանություն: Սակայն որևէ լեզվի, այդ թվում՝ հայերենի, գավառաբանության ուսումնասիրության խնդիրը լեզվաքերականական ուսումնասիրության միանգամայն առանձին ճյուղ է, որին ստիպված ենք լինելու առնչվել ստուգաբանության փոխակերպումները, փոխառությունները, մի խոսքով՝ փոխազդեցությունները ուսումնասիրելիս:

¹ Տե՛ս Մխիթար Սեբաստացի, Բառգիրք հայկազեան լեզուի, Վենետիկ, 1749 թ.:

Այժմ անդրադառնանք բարբառի ավելի գիտական սահմանմանը (ստուգաբանությանը) ծագումնաբանական և ապա իմացաբանական առումներով:

Բարբառ ասելով առհասարակ հասկանում ենք մարդկային խոսքը՝ իր ամբողջ բազմազանության մեջ՝ դրանով նկատի ունենալով թե՛ հնչյունը, թե՛ գոյյունը, թե՛ վանկը, թե՛ բառը, թե՛ նախադասությունը՝ միտք արտահայտող բառակապակցությունների շարակարգությունը, թե՛ մարդկային ցեղախմբերի խոսվածքը՝ լեզուն: Սակայն որևէ լեզվի սկզբնատարրը նախ և առաջ տառն է, որն էլ իր հերթին բաժանվում է բանավորի և գրավորի: Վերջինիս դեպքում արդեն գործ ունենք լեզվի գրահամակարգի (այբուբեն) հետ: Դրան է առնչվում նաև մեր ուսումնասիրության առարկան: Քանի որ մեր հայոց գրահամակարգը /այսուհետ իմա՝ այբուբեն/ ձայնանշական, ձայնագրային է, անհրաժեշտ է հետազոտել դրա ծագման, ստեղծման և վերջնական ձևավորման խնդիրները, նաև պատմականորեն գրաբարից աշխարհաբարի անցման, արդի հայերենի արևելահայերեն և արևմտահայերեն թե՛ բանավոր, թե՛ գրավոր գրական լեզուների կրած փոփոխությունների վերլուծությունը²: Որևէ գրի ծագման հիմքում ընկած են գաղափարանշանները, ձայնանշանները և ձայնանիշները: Գաղափարանշանները՝ որպես հնագույն համարվող հայկական նշանագրեր, ըստ Ենսենի (գերմանացի գիտնական), հատուկ կամ հասարակ անունների կամ ամբողջական իմաստների արտահայտություններ են: Դարձյալ, ըստ Ենսենի, ձայնանշանները ներկայացնում են մի տառ կամ մի վանկ՝ բաղկացած մի ձայնավորից և մի բաղաձայնից կամ երկու բաղաձայններից՝ միացած միջանկյալ ձայնավորով: Ձայնանիշները ընթերցանությունը (գրք.) վերլուծություն, որն այսօր սխալ է կիրառվում) դյուրացնող նշաններ են, որոնք իմաստային առումով որևէ նշանակություն չունեն, այլ ցույց են տալիս, թե որտեղ է սկսվում կամ վերջանում բառը, բառը դրված է ուղղական հոլովո՞ւմ, թե՛ հաջորդ նշանը ծառայում է իբրև գաղափարանշան և այլն: Ի միջի այլոց գաղափարանշանների թվաքանակը, ըստ Ենսենի հաստատման, 57-ն են, ձայնանշանները՝ 28, ձայնանիշները՝ 7³: Հայկական մտքի առաջին արգասիքը հանդիսացող նշանագրերը Ենսենի մեկնաբանությամբ հայթյան արձանագրություններից էլ հին են

² Աճառյան Հ., Հայոց գրերը, Երևան, 1984, էջ 396:

³ Աճառյան Հ., Հայոց գրերը, 1984թ., 394, թվով 57 գաղափարանշանների կարգից, համար 4, հմմտ. նույն գրքի վերջում Ա. Յուգակ հայկական հին նշանագրերի աղյուսակի, համար 174:

(ն. Ք. 1000 թ.): Այդ ժամանակ օգտագործված արձանագրությունների նշանագրերն այնպիսի կատարյալ ձև ունեին, որ ակնհայտ երևում է, թե ավելի հին պատկերագրի շարունակությունն են: Սրանից կարելի է եզրակացնել, որ հաթյան նշանագրությունն առաջացել է ն. Ք. 1100- 1200 թվականներին, քանի որ ասորեստանյան ազդեցությունը դեռ այնքան մեծ չէր և չէր տարածվել հաթյանների վրա, ուստի չենք կարող ենթադրել, թե հաթյան նշանագրությունը վերցվել կամ ձևավորվել է ասորականից: Քանի որ այդ նույն ժամանակներում ծաղկում էր եգիպտական քաղաքակրթությունը, որ հաթերը՝ որպես իրենց գրության նախատիպար, անշուշտ, կընտրեին եգիպտականը, որի մասին էլ շոշափելի հնէագիտական ապացույցներ կան: Այսպես՝ Սենջիրլիում (2հեռհիրլիում) կա մի փորագրություն, որի վրա քանդակված է մի գրող՝ եգիպտական գրիչը ձեռքին: Հաթյան նշանագրերի մի մեծ խումբ նմանություն ունի եգիպտականի հետ: Մասնավորապես հիշենք սրակտուց խույրը, որը թագավորի է, և որը նման է եգիպտական թագի: Պահպանված հիթիթական (1935թ. Տվյալներով խեթական, խեթագիտություն) արձանագրությունները, որոնց որոշ մասը մեհենագիր էր, Ենսենն ուսումնասիրեց և հաստատեց, որ դրանք հայերեն են: Սակայն Հրոզինն հետազոտեց և, ի հակադրություն Ենսենի ապացույցեց, որ այդ արձանագրությունները բնավ էլ հայերեն չեն, թեև դրանց լեզուն հնդեվրոպական է:

Հայոց գրերի զարգացման պատմության մեջ իրենց ուրույն տեղն են գրավել խալդյան բևեռագրերը, ինչպես նաև այծագրերը, պատկերագրերն ու գաղափարագրերը: Խալդյան բևեռագրերը ստեղծվել են ասորեստանյան բևեռագրության նմանությամբ: Թեև խալդերն օգտվեցին ասորեստանյան բևեռագրությունից, բայց այն դարձրին ավելի կատարյալ և դյուրին գործածության համար: Ասորեստանյան բևեռագրության այբուբենը պարունակում էր 329 նշան, որոնք երկու տեսակի են՝ գաղափարանշաններ և վանկանշաններ: Խալդերի կողմից կատարելագործման արդյունքում երեք հարյուրից ավելի նշաններից մնաց միայն 120-ը՝ գրեթե բոլոր կարճ ձևերով՝ պարունակելով միայն մեկ ձայնավոր, կա՛մ մեկ ձայնավոր ու մեկ բաղաձայն, կա՛մ բաղաձայնով սկսվող ու բաղաձայնով վերջացող միջանկյալ ձայնավորով մի վանկ: Գաղափարանշանները մի ամբողջ բառ են արտահայտում: Վանկանշաններն այն նշաններն են, որոնք արտահայտում են միայն մեկ վանկ: Վանկանշանները միշտ միևնույն ձայնային արժեքը չունեն: Կան նշաններ, որոնք ըստ

պարագայի կարդացվել են մինչև տասնմեկը հասնող վանկերով: Գաղափարանշանները և վանկանշանները կազմվում են ուղղահայաց, հորիզոնական և շեղ դրված, կարճ կամ երկար, սեպերով կամ սեպի գլուխներով և մի տեսակ անկյուն ներկայացնող նշանով: Վանկերի մեծ քանակը երբեմն պատճառ էր թվով 17 զծերի հասնող նշանների ներկայացման: Գաղափարանշանները նմանապես միշտ միևնույն նշանակությամբ չեն գործածվել: Գաղափարանշաններն ու վանկանշանները երբեմն և ավելի հաճախ հանդես են եկել միաժամանակ երկու պաշտոններով, այսինքն՝ թե՛ իբրև վանկանշան, թե՛ իբրև գաղափարանշան: Այս դեպքում գաղափարանշանները, փոխանակ ամբողջական բառ ներկայացնելու, հանդես են գալիս որպես մի վանկ, հակադարձաբար վանկանշաններն են գործածվում ամբողջական բառի փոխարեն: Իբրև նշանագրեր կազմող տարրերից՝ սեպ, սեպագլուխ, վանկանշանների տարընթերցումները գաղափարանշանների և վանկանշանների՝ իրար հետ շփոթելու և ասորական բևեռագիր այբուբենի 329 նշանների առատությունը խալդերի համար առիթ դարձավ փոփոխել, ստեղծել համեմատաբար դյուրին վանկագրական այբուբեն: Նախ՝ ջնջվեց գաղափարանշանների մի սովոր մասը, երկրորդ՝ ջնջվեցին մե՛րթ իբրև գաղափարանշան, մե՛րթ իբրև վանկանշան ծառայող նշանները՝ վերագրելով դրանց մի պաշտոն, երրորդ՝ կրճատվեց վանկանշաններին զանազան արժեքներ տալը՝ պահելով նրանց նախնական և իսկական համարվող ընթերցումը, չորրորդ՝ բաղաձայնով սկսվող և բաղաձայնով վերջացող վանկերը, որոնք շատ մեծ թիվ են կազմում ասորեստանյան բևեռագրության մեջ, ջնջեցին՝ թողնելով միայն նրանցից մի քանիսը: Այսպիսով, երեք հարյուրից ավելի նշանների մեծ մասը ջնջվեցին, պահվեց հարյուր քսանը՝ գրեթե բոլորը կարճ ձևով՝ միայն մեկ ձայնավոր կամ մեկ ձայնավոր, մեկ բաղաձայն: Խալդյան բևեռագրությունը բաղկացած է գաղափարանշաններից, վանկանշաններից և թվանշաններից: Թե՛ ասորական, թե՛ խալդյան բևեռագրերի ընթերցանությունը կարդացվում է ասորեստանցիների այբուբենով, որի համար իբրև միջոց են ծառայում բազմաթիվ գաղափարանշանները և այն որոշակիացնող նշանները, որոնք ցույց են տալիս հաջորդ բառի արժեքը: Գրեթե բոլոր գաղափարագրեր ունեցած ազգերը գաղափարագրերի հետ նաև բացատրող նշաններ են ունեցել և գործածել: Ինչպես եգիպտացիները տարբեր նշանակություն ունեցող բառերից՝ գոյականներից ու բայերից հետո տարբեր նշաններ էին դնում, այնպես էլ ասորեստանցիները զանազան բառերից առաջ

դնում էին զանազան գաղափարանշաններ (մարդու կամ աստծու, երկրի, քաղաքի, որևէ առարկայի անուն և այլն), իսկ այն բառերը, որոնցից առաջ չկային գաղափարանշաններ, բացատրվում էին մյուս բառերի օգնությամբ: Կարևոր է նշել մի հանգամանք. և՛ խալդյան, և՛ ասորեստանյան բևեռագիր արձանագրությունների նախադասությունները (արդի ռճագիտությանը հետաքրքրող խնդիր է այս փաստը) ունեին բովանդակային միևնույն կառուցվածքը. նախ՝ թագավորը հիշատակում է իր անուն - ազգանունը, ապա՝ նշում պատվանունները, պատմում իր գործերը և հաճախ էլ վերջում հավելում անեծքներ արձանագրությունները ոչնչացնել կամեցող անձանց: Խալդերենում անունները (գոյական, ածական) ավարտվել են ձայնավորով, մեծ մասամբ էլ i, երբեմն էլ՝ a, e, u: Թվականները հայտնի չեն, քանի որ, ըստ Հ. Աճառյանի հավաստման, արձանագրությունները միշտ գրվել են թվանշաններով: Դերանուններից հայտնի են առաջին և երկրորդ դեմքերից մի քանիսը, բայի սեռերից՝ ներգործականը և չեզոքը, առաջինը վերջանում է u-ով, իսկ վերջինը՝ a-ով: Խալդերենում բառաբարդում չկա, ասվում է պարզապես՝ Մենուայի ջրանցքը - Menuai pili: Խալդերենում նախադասության կազմը սովորաբար կրավորաձև է՝» Մենուասից սրանք կառուցվեցին փոխանակ ասելու՝ «Մենուասը կառուցեց սրանք»:

Ի՞նչ աղբյուրներ կան խալդերենի և հայերենի միջև, ի՞նչ գիտական կարծիքներ կան այս հարցի վերաբերյալ: Այսպես՝ Հ. Սանտալճյանը խալդերեն բառերը համեմատում է հայերեն բառերի հետ: Խալդերենը դարձնում է կամորջ հնդեվրոպական նախալեզվի և գրաբարի միջև: Սակայն այստեղ հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք խալդերենը պատկանում է հնդեվրոպական լեզվաընտանիքին, վերջինիս պատկանելը որքանո՞վ է հիմնավորված գիտության կողմից: Այսպես, 1936 թ. Գ. Մկրտչյանը «Արարատ» ամսագրում հրատարակած իր հոդվածում գտնում է, որ խալդերենը նույն ուտիերենն է՝ իր բառամթերքով ու քերականական կազմությամբ⁴: Հ. Աճառյանն իր «Հայոց լեզվի պատմություն» աշխատության մեջ հերքում է այս տեսակետը. «*Խալդերենը ցեղակից է կովկասյան լեզուներին, հայրկապես վրացերենին կամ ուրիերենին: Խալդերենի ծագման և ցեղակցության վերաբերյալ բոլոր հարցերը մնում են անպատասխան*»: Սակայն վերջինս նույն այդ աշխատության մեջ գրում է, որ հայերենի ձայնային դրությունը ձևավորվել է խալդերենի բաղաձայնների հնգյակ խմբերի (յուրաքանչյուրը բաղկացած երեք բաղաձայնից՝ բ-պ-փ, գ-կ-ք և այլն)

⁴ Մկրտչյան Գ., «Արարատ» ամսագիր, 1936:

շնորհիվ: Մեծ լեզվաբանն իր իսկ «Արմատական բառարանում» ընդգրկել է խալդերեն միայն 15 բառ, և ինչպես հեղինակն է նշում. «*Ընտրեցինք 15 բառ, հիմնվելով հայերենի վրա, որ նրանք կապվում էին հյուսիսային և հարավային կովկասյան լեզուների հետ կամ բնիկ հայ երկրի բուսական անուններն են*»: Այդ բառերն են. *ընկոյզ, ծեփել, ծիրան, ծիրիլ, կաղամախ, կարաս, կարասիք, կրթել, կռել, կտալ, հաճար, ճակ «էգ», նժար, փող, փառ «զգեսփ»*:

Հ. Աճառյանն իր այդ աշխատության մեջ գրում է⁵. «խալդերենը հայերենի հետ կապ չունի», սակայն դրան զուգահեռ շեշտում է. «...ծայնական դրության ձևավորմանը առանձնապես պարտական ենք խալդերենին...»: Թեև բառարանում ամրագրված է 15 բառ, սակայն այն խոսում է հայերենի և խալդերենի որոշակի փոխկապակցվածության մասին:

Գրերի զարգացման պատմության մեջ իրենց հետքն են թողել այժադրերը: Այժադրերը գրաբանական գիտության մեջ բնութագրվում են իբրև հաղորդակցման նախնական ձևեր՝ պատկերների միջոցով: Դրանք գրատեսակ չեն, չեն արտահայտում վերացական գաղափար: Դրանք ամենայն հավանականությամբ մարդկային կենցաղի, մասնավորապես որսորդության, անասնապահության, բնություն-մարդ-միջավայր-գործ փոխհարաբերությունների առաջին պարզունակ գրառումներն են գծապատկերների ձևով: Ինչպես Գ.Ա. Խաչերյանն է գրում իր «Հայ դպրութեան պատմութիւնը քննական տեսութեամբ» աշխատության մեջ. «...էծապատկերները բացառվում են որևէ «գրի» կամ լեզվական պատկանելիութեան յուշման հետ որևէ աղերսակցութիւն»:

Ք. Բելեկչյանն այս հարցի շուրջ գրում է. «Աքքադերեն քարայծը (վայրի այծ) կոչուել է արմատու [armadu]: Գուցէ ավելի հին ձևը արմատու [armadu] նշանակել է հայկական: Հայկական լեռնաշխարհում միշտ եղել են ու այժմ էլ կան քարայծներ: Գիտության մեջ մինչև հիմա էլ քարայծի մի տեսակը կոչվում է հայկական վայրի խոյ՝ օվիս օֆիոն արմենիանա [ovis ofion armen iana]: Հին Հայաստանում եղել է այծի պաշտամունք: Մեր կարծիքով այդ է պատճառը, որ Գեղամա և Սյունյաց լեռներում ու հին Հայաստանի այլ վայրերում շատ կան այժապատկերներ⁶:

⁵ Աճառյան Հ., Հայոց լեզվի պատմություն, էջ 186:

⁶ W. Sodenakkadisches Handworeterbuch 1965 - 67, Baand 1 { Kajak Balekjian. » An American Research - study compilation of F aith, Lihguistics and Armenic Studis}.

Գրահամակարգերի զարգացման բարձրագույն աստիճանը *ծայնագիր նշանագրության համակարգն* է: Ի՞նչ աղբյուրներ ունի նախորդ գրահամակարգերի հետ: Այս է, ըստ իս, *սպուգաբանության՝ իբրև լեզվի պատմափիլիսոփայական վերլուծության, հայեցակարգի*, «մեթոդիկայի» (տեսության) հիմնախնդիրներից մեկը:

Ի՞նչ է գիրը, ի՞նչ նշանակություն ունի եռատառ այս բառը մեր լեզվի մեջ:

1. Գիր ասելով հասկանում ենք նախ՝ սովորական տառը, այսինքն՝ արտաբերված ձայնի գծապատկերը:

2. Սուրբ Գիրք կամ Աստվածաշունչ, օրինակ՝ «որպես աս է գիր» (ինչպես ասում է Աստվածաշունչը):

3. Գրականություն՝ գրված որևէ լեզվի գրով, օրինակ՝ «Պարսկականաւ վարէին գրով» (պարսկերեն էին գործածում):

Ինչպե՞ս է գիրը՝ տառը, մինչև իր արդիական ձևին հասնելը, անցել նկարագրական, պատկերագրական, նվիրագրական, գաղափարագրական կոչված ձևերով: Թե ինչպես նշանը աստիճանաբար անջատվեց գաղափարից (իմա՝ գաղափարագիր) և կապվեց միայն ձևին, և այսպիսով գաղափարագրական կոչված գրածնը ամբողջովին փոխվեց ձայնական գրչության: Գրի շնորհիվ էր, որ խոսքը կամ նրանում ամփոփված խորհուրդն ամրագրվելով «ի վիճակի է լինում» ժամանակի մեջ ճամփորդելու՝ պահվելով և ընթերցվելով հավերժանալու, բազմապատկվելու, խոսելու ապագա սերունդների հետ: Այսպիսով, գիրը մարդկության հիշողությունն է, որի շնորհիվ կարող ենք օգտվել անցած սերունդների փորձառությունից, և ինչպես ասել է Պասկալը. « *Նրա միջոցով է, որ մարդը կարծես միևնույն մարդն է, որը մնում է և միշտ հաճախում է և անընդհատ սովորում է*»: Այն ազգերը, որոնք զուրկ են հիշողության այս գործիքից՝ գրից, որպես կանոն մնում են ավելի կամ պակաս չափով բիրտ ու անմշակ: Փյունիկյան հնչյունագիր համակարգը (այբուբեն) գրահամակարգերի ստեղծման սկզբնավորողն (նախածնող) է համարվում, որից առաջացել են սեմական՝ արամական, եվրոպական և համարյա ասիական բոլոր լեզուները, հրեական և այլ գրահամակարգերը, ինչպես նաև հունական, լատինական, հնդկական և այլ, այդ թվում՝ նաև մերը: Փյունիկերենն էլ իր հերթին սերվել է եգիպտական նվիրագրերից: Գիր ունենալու իրողությունը վկայում է, որ տվյալ ժողովուրդը հասել է քաղաքակրթության իմացականության հասունության գագաթնակետին: Սեփական ազգային գիր ունենալը վկայում է

տվյալ ժողովրդի ցեղային լիակատար ինքնագիտակցություն ունենալու մասին: Գրային լեզվի համաշխարհային պատմությունն անվերապահորեն և աներկբա հաստատումներով հավաստում է, որ հնչյունական լեզուն առաջնային է, ի վերուստ տրված մարդուն անհիշելի ժամանակներից, մինչդեռ գրային լեզուն հազարամյակների պատմությունից հետո է միայն առաջացել իբրև ստեղծագործություն, հնչյունական լեզվի հիման վրա և նրան ծառայելու նպատակով: Գրի առաջացումը մեծապես պայմանավորված է լեզվի ըմբռնողությամբ և արտասանվածքի տարբադադրումով, նախադասության տարրալուծմամբ, այն է՝ բառ – անդամների ընկալումով, վերջինս էլ վանկերի հանգումով, վանկերից էլ ամենավերջին և այլևս անտրոհելի նյութական միավորի՝ հնչյունի ըմբռնումով: Գրային լեզուն արտացոլում է հնչյունայինը, արտահայտում է նրա համակարգը, դրա իսկ ամրակայումով մշտնջենականություն է տալիս նրան, անկախ այն բանից, թե խոսված լեզուն կպահպանվի իբրև կենդանի լեզու, թե՞ ոչ:

Մաշտոցյան հանճարի շնորհիվ մենք ունեցանք սեփական գիր: Ղ. Ղազարյանն իր «Հայոց լեզուի պատմութիւն» աշխատության մեջ գրում է. «Հին հայերենի նախագրային շրջանի վիճակի մասին մենք ուղղակի տուեալներ չունենք, սակայն հինգերորդ դարի հայերէնը եւ մեր պատմագիրների հաղորդած փաստերը լրիւ չափով հիմք են տալիս ենթադրելու, որ նախագրային հայերէնը, իբրև հայ ժողովրդի ընդհանուր լեզու իր հիմնական առանձնահատկութիւններով կայունացած է եղել հինգերորդ դարից դեռ շատ ու շատ առաջ»: Ղ. Ղազարյանը նախամաշտոցյան հայերենի գոյությունը փաստարկում է հինգերորդ դարի հայ պատմիչների աշխատություններում տեղ գտած վիպական գրույցների ու առասպելների բառաքերականական, ոճական համակարգը վերլուծելով. «Մ. Խորենացին իր պատմութեան մեջ բառացի մեջ է բերում վիպասանական շրջանի գրականութեան մի քանի պատառիկներ, որոն լեզուն նկատի ունենալով մենք կարող ենք որոշ գաղափար կազմել հայոց հին լեզուի աւելի վաղ շրջանի պատկերի մասին»⁷: Հին հայերենի մշակվածության, զարգացման երկար շրջան անցած լինելու մասին են վկայում, ըստ Ղ. Ղազարյանի, «բազմաթիւ ոճերն ու դարձվածքները, որոնց մի մասը իրենց ձևով ու իմաստով գործածոււմ են նաև արդի հայերէնում եւ բարբառներում»: Այսպես՝ «արեւէ արկանել» - սպանել, «արեւ կրել» - ապրել, «ծնունդ ինքնակայ», «բարձրակից արեգական» և այլն: Այս օրինակների իմաստը, ըստ հեղինակի, կապ-

⁷ Ղազարյան Ղ., Հայոց լեզուի պատմութիւն, Անթիլիաս - Լիբանան, 2007թ., էջ 41, 42:

ված է շատ հին ըմբռնումների հետ, այդ նշանակում է, որ նրանք նույնպես գալիս են շատ հնուց:

Բանահյուսական այս կամ այն երգը կարող ենք համարել գրականություն: Նախագրային բանահյուսությունը՝ վիպերգերը, զրույցները, գուսանական երգերը, խրախճանքների և սգատոների ժամանակ գործածվող հովվերգությունները և ողբերգությունները (եղերերգերը) մի՞թե չեն վկայում այն մասին, որ ունեցել ենք մեհյաններում մշակված գրականություն, քանի որ հեթանոսական երգերն ու վեպերը մեհենական ծեսերից անբաժանելի կրոնական խորհուրդներ են իրենց մեջ բովանդակել, որոնք էլ, լինելով ազնվական դասի «բարձրագույն ներկայացուցիչները», չէին կարող տաղաչափության, երգեցողության հիմքում ընկած առոգանության, վանկատման և այլն, այսօրվա՝ հնչյունաբանության (հուն.՝ ֆոնետիկա) հղկված չունենալին:

Այսպիսով, յուրաքանչյուր գրահամակարգ իր ստեղծման ու ձևավորման պատմությունն ունի, որն իր բազմաճյուղ թելերով անքակտելիորեն կապված է մեր լեզվի պատմության հետ, իր անջնջելի հետքն է թողել մեր լեզվի մշակութային վրա: Համեմատությունը, որպես բանասիրության ուսումնասիրության լավագույն «գործիք», հնարավորություն է ընձեռում մեզ պեղելու մեր հնագույն լեզուն գրահամակարգերի ստուգաբանության տեսանկյունից:

СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД К ЭТИМОЛОГИИ АРМЯНСКОГО ЯЗЫКА

ТАМАРА АРУТЮНЯН

Настоящая статья посвящена изучению этапов письменности в домашне-тоцкий период, сыгравших значительную роль в формировании и развитии армянского языка. Она является первым шагом автора в исследовании рассматриваемой темы.

Ключевые слова – система писем /письмена/, хеттское письмо, идеография, артикуляция, дикция, урартская клинопись.

MODERN APPROACH TO ETYMOLOGY

TAMARA HARUTUNYAN

This article considers the writing systems that have had influence, significance in the history of the formation of the Armenian language and its development. The Armenian language awareness is today polarized artificially but not in any way scientifically or linguistically. The contrasting of western and eastern Armenian languages, their spelling systems is the result of the conceptualization, politicization of the Armenian. Consequently, taking into account the current polarization state of the Armenian language awareness this article can be regarded as Harutunyan's first step towards a further investigation of this topic.

Key words – writing systems, Hittite letters, ideography, vocal signs, voiced sound mark, Chaldean cuneiform, goat writing, voice mail /transparent letter, letter sound.